

ЧЕРНІГІВЩИНА

(СТЕНД 21)

У верхній частині стенду розміщена карта–схема Чернігівщини, на якій умовними знаками позначені: селянські повстання з назвою населеного пункту і року, в якому відбувались повстання, наявні в повітах підпільні повстанські організації, повстанські загони, райони охоплені стихійними виступами (волинками) та райони, де діяли загони самооборони. В центрі стенду, обведені червоною рамкою, подаються статистичні дані щодо кількості вище описаних утворень, що діяли в губернії.

Як згадував у своїх споминах видатний український історик і громадський діяч Д. Дорошенко, Чернігів здавна був відомий як осередок радикального й ліберального руху. Помітна тут була й українська національна течія, відомими представниками якої були Б. Грінченко, М. Коцюбинський і І. Шраг.

З 1917 р. на Чернігівщині діяли численні осередки організації «Союзу хліборобів–власників», які протидіяли встановленню в регіоні російської окупаційної влади більшовиків і підтримували уряд Гетьмана П. Скоропадського. Із членів «Союзу» створювались антибільшовицькі загони самооборони. Найбільш активно діяли ці загони в Сосницькому, Косовському, Городянському, Новгород–Сіверському, Бортнянському, Прилуцькому, Бахмацькому та інших повітах. Майже по всій Чернігівщині активно діяли організації «Просвіти».

На початку 1919 р. Чернігівська губернія була ненадовго зайнята денікінцями. У кінці 1919 р. прибулі з Росії більшовики розпочали встановлювати радянську владу з продовольчої «розверстки». Для збройної протидії більшовицькому грабежу селянські групи самооборони об'єднуються у повстанські загони і ведуть воєнні дії проти окупаційної влади. Поповнення повстанських загонів, як правило, здійснювалось через «Просвіти», підпільні організації та інші легальні та нелегальні патріотичні громадські об'єднання.

Масовий повстанський рух і селянські повстання на Чернігівщині почали особливо активно розвиватись і діяти після третьої окупації України Росією.

Починаючи з 1920 р., в Новгород–Сіверському повіті вже сформувались і діяли загони — Шуби, Ващенка, Артамонова і Левадного. У Ніжинському, Бахмацькому, Ічнянському та Іваницькому повітах діяли загони Ангела, Шекери, Сапона, Лося і Третьяка. В Остерському повіті — Кузнєцова; в Новобасанському — Ромашка. Ці загони мали у своєму складі до 5 000 чоловік. Вони вели відкриту боротьбу з більшовиками. На стенді представлена карта, виявлена у Державному Архіві Чернігівської області, на яку нанесені райони діяльності повстанських загонів та список їх отаманів.

Найбільш дієвою підпільною організацією Чернігівщини був «Штаб Лівобережних сил України». Осередки «Штабу» були в Борзнянському, Бахмацькому, Бобровецькому, Ніжинському та інших

районах. «Штаб Лівобережних сил України» та його осередки припинили свою діяльність у 1930 році.

Активно на Чернігівщині діяла організація «Вільне козацтво», осередки якої діяли в районах Олішевська, Носівки, Остра, Бобровиці та в інших районах. Очоловав «Вільне козацтво» на Чернігівщині Дорошенко. Діяла організація до 1931 року.

Павло Гарячий — сотник, командир 1-ї сотні 1-го гайдамацького кінного куреня ім. Устима Кармалюка 1919 р.

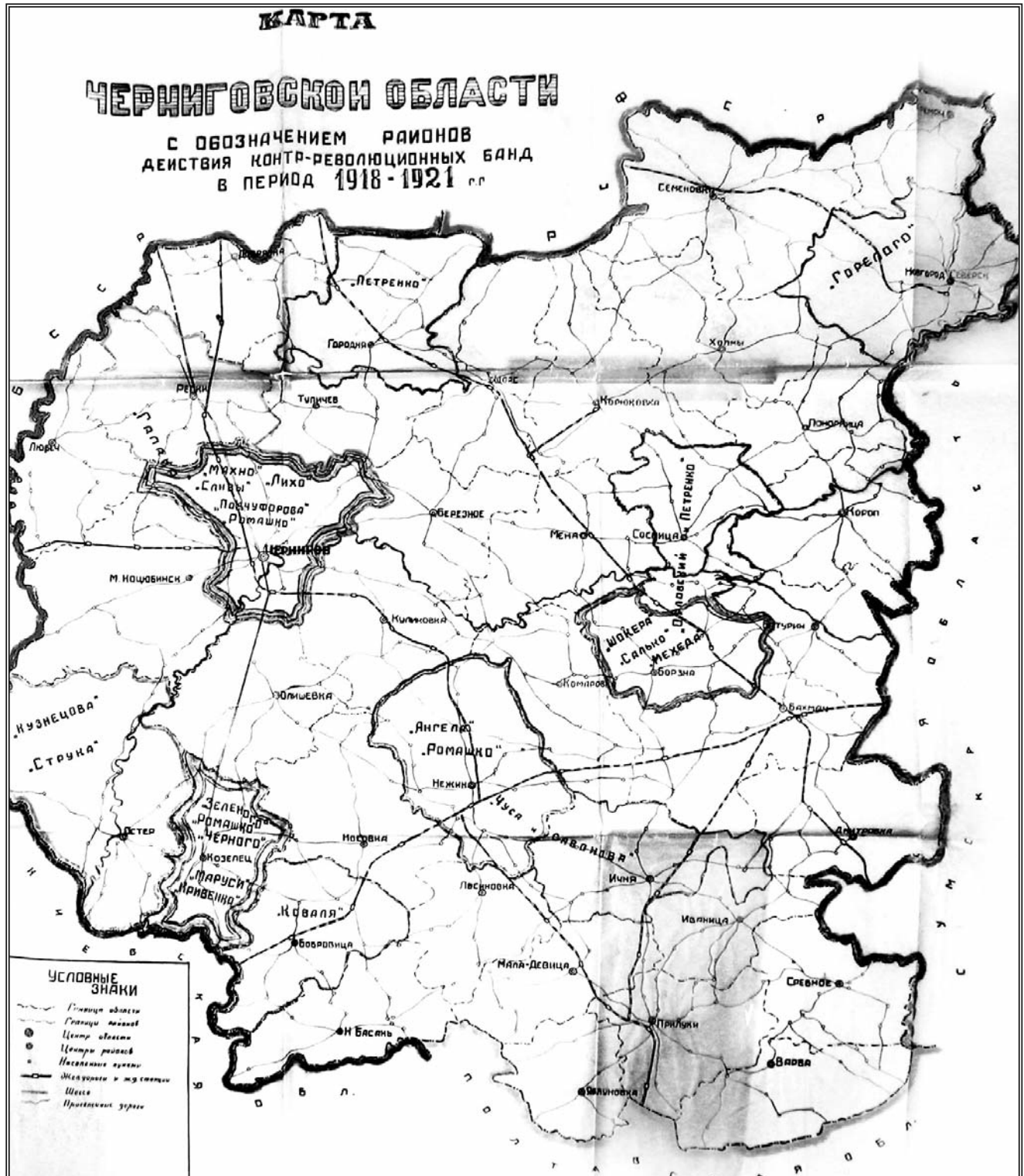

Поранений отаман Орлик на тюремному ліжку

Підпільна повстанська організація «Мовісти» мала свої осередки в районах Городні, Добрянська, Сосниці, Олішевська і Чернігова, а також мала свої осередки у сусідніх губерніях. Організація налічувала у своєму складі 1500 чоловік.

Великий вплив у Чернігові мали українські соціалісти-революціонери («есери»). Як стверджують чекістські документи: «В г. Чернигове участники

этой организации проникли в аппараты областных хозяйственных учреждений, где проводили свою работу в направлении: создания эсеровских кадров в среде шовинистической части украинской интеллигенции (агрономов, учителей и т.д.), проведения вредительства с целью срыва хозяйственно-политических мероприятий партии и правительства» (ГДА СБУ, ф. 13, спр. 474 Паспорт Чернігівської області).

Карта дій повстанських загонів
ДАЧО, ф. Р-1000, оп-1, спр. 22, арк. 31. Публікується вперше.

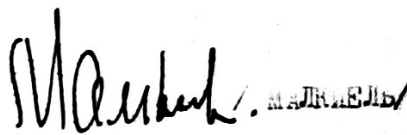
30

С П И С О К
руководителей контр-революционных банд, действовавших в Черниговской
губернии
в период 1918-1921 г.г.

	НАЗВАНИЕ БАНДЫ	Руководители и участники банд	Год	Районы действий
	2	3	4	5
1	"АНГЕЛА"		1918	Нежинский уезд
2	ШОКЕРА	ШОКЕР	1918	Борзенский уезд
3	СТРУКА	СТРУК	1919	Остерский уезд
4	ЗЕЛЕНОГО	ЗЕЛЕНЫЙ	1919	Козелецкий уезд
5	ПЕТРЕНКО	ПЕТРЕНКО	1919-20	Городнянский уезд
6	ПОДЧУФОРОВА	ПОДЧУФОРОВ А.Г.	1919	Черниговский уезд
7	РОМАШКО	РОМАШКО	1919-20	Козелецкий, Нежинский, Черниговский уезды.
8	САЛЬКО	САЛЬКО	1920	Борзенский уезд.
9	ОРЛОВСКОГО и ПЕТРЕНКО	ОРЛОВСКИЙ и ПЕТРЕНКО	1920	Сосницкий и Борзенский уезды.
10	ЧЕРНОГО	ЧЕРНЫЙ	1920	Козелецкий уезд
11	ГОРЕЛОГО	ГОРЕЛЫЙ	1920	Н-Северский уезд
12	"МАРУСИ"	КАЛЬВАЙКО /"МАРУСЯ"/	1920	Глуховский и Козелецкий уезды
13	КРИВЕНКО	КРИВЕНКО	1920	Глуховский и Козелецкий уезды
14	МЕХЕДА	МЕХЕД	1920	Борзенский уезд
15	КОВАЛЯ	КОВАЛЬ	1920	Бобровицкая волость
16	СЛИВЫ	СЛИВА	1921	Черниговский уезд
17	КУЗНЕЦОВА	КУЗНЕЦОВ	1921	Остерский уезд
18	ЛИХО	ЛИХО	1921	Черниговская губерния
19	МАХНО	МАХНО	1921	Черниговский уезд
20	ЧУСА и САВОНОВА	ЧУС и САВОНОВ	1921	Ичнянский и Нежинский уезды
21	ГАЛАКА	ГАЛАКА	1921	Черниговский уезд и Репкинская волость
22	МЕКАНДЖА и ЯШЕНКО	МЕКАНДЖИ и ЯШЕНКО	1921	Глуховский уезд.

НАЧАЛЬНИК ОГА-УЕВД ПО Ч/О

КАПИТАН

Список повстанських загонів Чернігівщини
 1918-1921 рр.

ДАЧернігівської обл. Р-1000, оп. 1, спр. 22, стор. 30. Публікується вперше.

Селяне!

Пора зрозуміти велику кривду, що заподіяна
Україні Москва.

Доволі стоїть Сидіти і байдуже дивитися
на все те, що діється навкруги.

Україна стала повстанням Селян і робітників
проти московських барбарів, що прийшли до нас
господної півночі нав'язуючи свою Колуну, за Україну
Хлібом, цукром, скотиною і т. и.

Селяне!

Комуністи обіцяли Вам: землю, волю, ману-
ру, сім, гас. І щок. Замість землі і во-
льових розстрілів, взамін мануфактур
мешає з московської обтопки і замість 21
Світла - темна.

Тоді Терпіти.

Кому хочеш бути господарем своєї хатини,
коти ртеву рушницю і всі це один підніма-
те на боротьбу проти насильників - комуніс-
тів жартівників своєю.

Руйнуйте за різних шрехи, терезови, місткі,
давайте хліба, скоту, не йдіть на мобілізацію.

Отими допоможеш своєму кривому Українсь-
республіканському війську Отамана Петлюри з
України московську Маврою так звану "Кра-
рліно".

До зброї селяне! До зброї!

Всі на повстання!

За землю і волю.

За Українські Установи збори.

Нехай живе Велика Свобода Самостійна Україна

Нехай живе неземне Українське Військо!

Нехай живе Повстання!

Слава Отаману Петлюрі!

Командир Повстанської
Групи Ангела Бетеся.

Заклик до повстання проти радянської влади командира повстанської групи Ангела (Тетері)
1920 р.

ГДА СБУ, ф. 6, спр. 71583-фп., арк. 13

Основними кадрами організації були офіцери Армії УНР. Організація була ліквідована в 1933 році.

У 1923–1924 рр. в Чернігові існувала група троцькістів на чолі з губернським суддею Олдаковським, яка підтримувала зв'язок з московськими троцькістами.

«Продрозверстка» та масові репресії більшовицької влади спонукали селян до створення невеликих місцевих повстанських загонів самооборони. За чекістським описом районів Чернігівщини значиться, що в Батуринському районі в період з 1923 до 1933 рр. діяло 6 повстанських загонів, а стихійні виступи селян в селах («волинки») продовжувались до 1935 р. У Бахмацькому районі активно діяли загони Шекери і Ангела.

У Борзнянському районі осередки «Вільного козацтва» були ліквідовані в 1932 році. У період колективізації майже у всіх селах району відбулися стихійні виступи селян («волинки»), які супроводжувалися фізичними розправами над більшовицьким керівництвом. У Бобровецькому районі загони Ромашка і Панкратова діяли до 1932 р. З 1919 р. в Борзнянському районі діяла петлюрівська повстанська організація, названа чекістами «Шекерівська». До 1925 р. тут боровся повстанський загін Сапона. З 1922 до 1927 рр. у Варвинському районі діяли загони Клітки, Волина, Бихно, Кулича, в селах відбувалися стихійні жіночі виступи («волинки»); в Гремяцькому районі діяли загони Кашуби і Курлешка; загін отамана Сулими ліквідовано чекістами в 1933 році.

У Дмитрівському районі діяв повстанський загін «Курінь смерті», який боровся з продзагонами і комуністичними чиновниками. У 1931–1932 рр. в районі відбувся ряд масових стихійних виступів селян («волинки»). В німецьких колоніях виступи селян очолив пастор Мельман. З 1929 по 1936 р. в Добрянському районі діє підпільна організація «Союз звільнення селянства»; в Ічнянському районі діє повстанський загін «Золота рота», загін «Вільного козацтва», підпільна військова організація «Весна»; в селах Козелецького району відбулись кілька збройних повстань, діє 5 повстанських загонів; в Корюківському районі діють загони Сапона, Несукая, Петренка і загін «Вільного козацтва»; в період 1929–1933 рр. в Лосинівському районі діють повстанські загони Спічака, Покрасина і Сукача, по селах відбуваються стихійні виступи селян («волинки»), які часто супроводжуються фізичними розправами над більшовицьким керівництвом. Стихійні виступи селян більшовики «усмиряли *военной силой*»; в Любецькому районі діє антибільшовицький каральний загін Кристовця. По селах району відбуваються релігійні стихійні виступи («волинки»).

Діяльність повстанських загонів і підпільних організацій охоплювала всю Чернігівщину. У паспорті Чернігівської області (ГДА СБУ, ф. 13, спр № 474) описано боротьбу селян з окупантами в кожному районі області: в Малодівицькому районі діють

Групове фото із майбутнім ватажком повстанської групи на Чернігівщині Євгеном Ангелом (праворуч у першому ряду) 1917 р.
ГДА СБУ, ф. 6, спр. 71538–фп.

Цюпа–Лисиця,
отаман, що діяв у Чернігівському районі 1921 р.

Отаман Коваль

Отаман Петренко

Отаман Мазуренко

повстанські загони Скрипченка, Кожушка і Коваленка; в Менському діє 10 місцевих повстанських загонів, останній ліквідований у 1934 р.; в Михайло-Коцюбинському — загони Кузнецова і Піскуна; в районі Ніжина — загони Ангела, Голуба, Шекери, Сапона, Мартиненка і Родченка. Крім загонів Курлешка, Несукая і Ващенка в Новгород-Сіверському районі діють в селах антибільшовицькі загони самооборони та один каральний антибіль-

шовицький загін; в Ново-Басанському районі діє 5 місцевих повстанських загонів і загін Ромашка, в селах стихійні виступи супроводжуються розправою над більшовицьким керівництвом; в Олішевському районі в 1921 р. збройні повстання у 5-ти селах, в 1931 р. в інших 3-х селах цього ж району; в селах Понорницького району з 1921 по 1931 рр. діють у різний час загони Ващенка, Шкарабурди, Гвоздева, Гончарова, Лося, Купрієнка і Клименка; в Прилуках діє підпільна організація «Черкасці» та загони Скрипченка і Чорного; підпільна повстанська організація «Сосниця» діє в Семенівському районі до 1931 р.; в районі Холмів діє місцевий повстанський загін Рака; в Околицях Чернігова діють загони Галаки, Зайця та інші.

У середині 1921 р. махновські загони після другого рейду по Полтавщині, відрізані більшовицькими військами з півдня, рухались на північ через Охтирку, Конотоп і Недригайлів, знищуючи на своєму шляху окупаційну більшовицьку адміністрацію.

На Чернігівщині активно діяв загін махновців Щуся (500 шабель), який здійснив наскок на Костянтиноград і намагався оволодіти Ніжином. В союзі з Щусем діяли загони Галаки, Марусі і Яценка. Також через Чернігівщину пройшов рейдом інший махновський загін Кожі (300 шабель).

Після 1923 р. на Чернігівщині продовжує діяти ряд українських підпільних організацій. Великі повстанські загони подрібнюються і ведуть боротьбу шляхом розправ над партійно-радянським активом.

Виступ загону отамана Полонського

**Статистичні данні
про національно-визвольний рух
1917–1932 рр. на Чернігівщині**

1. Кількість підпільних організацій та їх осередків — **64**
2. Кількість повстанських загонів — **137**
з них: відомих — **72**
невідомих — **65**
3. Кількість селянських повстань — **32**
1918–1924 рр. — **23**
1928–1932 рр. — **9**
4. Кількість районів охоплених стихійним виступами селян («волинками») 1928–1932 рр. — **23**
з них з фізичною розправою над радянським керівництвом — **12**
5. Кількість волостей, де діяли антибільшовицькі загоны самооборони 1917–1920 рр. — **11**

Група махновців. У центрі отаман Щусь

Найбільш активні повстанські загоны, що діяли на Чернігівщині

1. Ангела	21. Довгаленка	41. Левадного	60. Рудиці
2. Артамонова	22. Домонтовича	42. Лихацького	61. Рябченка
3. Братів Кривоносів	23. Дрозда	43. Лося	62. Сапона
4. Братів Пучкових	24. Євтушенка	44. Лошина	63. Скрипченка
5. Бихна	25. Зайця	45. Маляренка	64. Соловійова
6. Ващенко	26. «Золота рота»	46. Мартиненка	65. Спичака
7. «Вільне козацтво»	27. Канівського	47. Марусі	66. Сулими
8. Волина	28. Клименка	48. Маслова	67. Сукача
9. Ворони	29. Клітки	49. Махна	68. Суровіцького
10. Ващенко	30. Коваля	50. Несукая	69. Тединова
10. «Гайдамаки»	31. Комарова	51. Панкратова	70. Тилелейли
11. Галаки	32. Корницького	52. Пастора Меломана
(німецькі колонії)	71. Третяка
12. Гвоздева	33. Кошуби	53. Петренка	72. Ходька
13. Гончарова	34. Кристовця	54. Піскуна	73. Чернова
14. Генерала
Калиновецького	35. Крищенко	55. Покрасіна	74. Шекери
17. Голуба	36. Кузнецова	56. Пуда	75. Шкарабури
18. Гончара	37. Кулича	57. Родченка	76. Шуби
19. «Грош бійці»	38. Купріянка	58. Рака	77. Яценка
20. «Добрий вечір»	39. «Курінь смерті»	59. Ромашки	
	40. Курлешка		

Список складений за Паспортами областей
ГДА СБУ. Ф.13, Спр № 476, № 466.

21

УКРАЇНСКАЯ ССР, ЧЕРНИГОВСКАЯ ОБЛАСТЬ

СОВ. СЕКРЕТНО

Менский район пгт Мена Белорусская ж.д. ст. Мена I | 241

(наименование республики, края, области, округа) (наименование ж.д. дороги) (наимен. ближайшей ж.д. станции) до ст. ж.д. дор. до респ., кр., обл. цент. (расстояние в км)

0,75 С/сов-17, П/сов-1 35600 98,6 | 148 сельскохозяйственное

(территор. района в тыс. кв. км) (число сельсоветов) (посевная площадь в тыс. га) (%коллективизации кол-во инд.хоз-в) (направление района)

Население в тыс.					Состав населения по национальностям в тыс.				Учебные заведения				
Городского	Сельского	Итого	В том числе		Русских	Национальностей данной республики	Национальностей народов СССР	Других национальностей	Количество	Высших	Средних	Неполных средних	Низших
			Рабочих	Служащих									
6500	31000	37500	1500	800	Данных не имеется				Учеб. заведений	-	3	16	8
									Учащихся	-	1946	4657	829

Наименование предприятий, новостроек, разработок, характер производства и строительства	Количество		Количество совхозов, колхозов по их направлению и наименование МТС	Посевная площадь в тыс. га	Количество							
	Рабочих	Служащих			Рабочих	Служащих	Ком. байнов	Тракторов	Лошадок	Крупн. рогат. скота	Свиней	Овец и коз
Инкубаторная станция	5	6	Колхозов - 25	1838	-	-	-	-	3483	8892	7367	8157
Госмелница	22	7	Совхозов - 1	241	127	31	-	1	29	79	89	8
Макошинский Плодокон.з-д	19	5	М Т С - 1	-	142	40	11	46	3	-	6	-
Иселевское Торфпроизв.	259	33										
Райиндекомбинат	22	4										
Фармацевт. завод	46	26										
Маслозавод	40	49										
Нефтебаза	9	2										
Судоверфь Макошино	220	10										
Совхоз им. Чапаева	127	31										
Автозавод	105	21										
Артели - 4	179	36										

Краткая политическая и экономическая характеристика	Особенности района, города
<p>Перед революцией в ряде сел района существовали эсеровские организации. В дни гетманщины среди кулацкой части населения была заложена ячейка организации "Союз хлеборобов собственников", терроризировавшая бедноту.</p> <p>В ряде сел имелаась петлюровская организация "Просвита", являвшаяся организатором повстанческого движения кулацких бандформирований.</p> <p>Последняя политбанда ликвидирована в 1934 году. Всего на территории района оперировало и в разное время ликвидировано до 10 банд. В отдельных селах имели место теракты и кулацкие волнения.</p> <p>Менский район немецко-фашистскими войсками был оккупирован с августа 1941 года по сентябрь месяц 1943 года.</p> <p>На территории района немцами были созданы карательные органы: жандармерия, полиция и хозяйственная командатура. Периодически район посещали работники гестапо, которые также на территории района проводили активную разведывательную и контрразведывательную работу.</p> <p>В период оккупации партизанского движения не было.</p> <p>После изгнания немцев бывшие полицейские и другие немецкие пособники проводили враждебную Советской власти деятельность.</p> <p>Так, в 1949 году ликвидирована банда группа - 12 человек. В 1950 году вскрыта и ликвидирована а/с организация, возглавляемая Мельник.</p> <p>Менский район сельскохозяйственный зерново-технического и животноводческого направления.</p>	<p>Юго-восточная часть района изрезана руслами старых рек, заросшая кустарником. Значительную часть территории занимает</p>

"9" августа 1950 г. (дата составления)

Зам. нач. УМГБ по кадрам ЧО-ПОДПОЛКОВНИК ШАИ
Зам. Начальника ОК УМГБ ЧО
(должность и подпись составителя) М. А. С. О. Р.